

LIKUMDOŠANAS DEFINĪCIJAS SAISTĪBĀ AR IZGLĪTOJAMO VAJADZĪBĀM

POLITIKAS KOPSAVILKUMS

Eiropas Speciālās un iekļaujošās izglītības aģentūras (Aģentūra) darbs atbalsta iekļaujošas izglītības sistēmu attīstību, lai nodrošinātu **ikvienu** izglītojamā tiesības uz iekļaujošām un taisnīgām izglītības iespējām (**Eiropas Aģentūra, 2016**).

Aģentūras darbā tiek atzīts, ka visiem izglītojamiem ir sava unikāla diskriminācijas pieredze un/vai šķēršļi mācībām. Visos Aģentūras darba aspektos tiek ņemts vērā viss, kas var atstumt izglītojamos un palielināt viņu atstumtības risku (**Eiropas Aģentūra, 2021a**).

Saskaņā ar šo apņemšanos **likumdošanas definīcijas attiecībā uz izglītojamiem, kuri ir pakļauti atstumtībai**, ir vērstas uz informācijas vākšanu un analīzi par Aģentūras dalībvalstīs izmantotajām juridiskajām definīcijām un aprakstiem. Īpaša uzmanība tika pievērsta likumdošanas definīcijām un aprakstiem saistībā ar plašu iekļaujošas izglītības vīziju **visiem izglītojamiem**.

Konkrētāk — šajā pasākumā tika pārbaudīts, kā Aģentūras dalībvalstis juridiski definē un apraksta izglītojamo vajadzības, uzskatot tos par **izglītojamo grupām ar īpašām vajadzībām vai izglītojamiem, kuri ir pakļauti atstumtībai**. Tika aplūkots arī tas, kā **diskriminācijas novēršanas normatīvais regulējums un normatīvais regulējums iekļaujošas izglītības jomā** definē un/vai apraksta izglītojamo vajadzības, kā arī tika pētīts **sektoru savstarpējās mijiedarbības** jēdziens.

Pierādījumi tika iegūti no 35 Aģentūras dalībvalstīm.

Lai iegūtu vairāk informācijas, skatiet pilno ziņojumu *Legislative Definitions around Learners' Needs: A snapshot of European country approaches [Likumdošanas definīcijas saistībā ar izglītojamo vajadzībām: Eiropas valstu pieeju kopsavilkums]* (**Eiropas Aģentūra, 2022a**) un **Likumdošanas definīciju tīmekļa** apgabalu.

Dažādas pieejas izglītojamo vajadzību risināšanai iekļaujošas izglītības sistēmās

Kopš Aģentūras dibināšanas 1996. gadā ir notikušas būtiskas konceptuālas izmaiņas valstu domāšanā un politikas prioritātēs iekļaujošas izglītības jomā (**Eiropas Aģentūra, 2022b**). Visās Eiropas valstīs debates par visiem izglītojamiem taisnīgu izglītības sistēmu izveidi ir pārgājušas no "**integrācijas**" (izglītojamo ar īpašām izglītības vajadzībām iekļaušana vispārīzglītojošā mācību iestādē) un "**iekļaušanas**" (vairāk koncentrējoties uz "mācību iespējām" visiem izglītojamiem) uz aktuālāku un plašāku izpratni par **iekļaujošu izglītību** kā taisnīgu un augstas kvalitātes izglītību visiem izglītojamiem (ibid.).

Pārejai no kategoriskas pieejas, kas pamatojas uz medicīnisko modeli īpašo vajadzību izglītībā, uz normatīvāku skatījumu, kas koncentrējas uz katra izglītojamā tiesībām neatkarīgi no viņa apstākļiem, ir nepieciešamas pārmaiņas izglītības domāšanā un kultūrā. Izglītības sistēmā, kuras mērķis ir nodrošināt taisnīgumu visiem izglītojamiem, fokusam uz izglītojamo kategorijām un individuālu atbalstu (**kategoriska pieeja**) jāmainās uz skolu spēju palielināšanu, lai apmierinātu visu izglītojamo daudzveidīgās vajadzības (**tiesībās balstīta pieeja**) (ibid.).

Attīstoties domāšanai par iekļaujošu izglītību kā pieeju augstas kvalitātes izglītībai **visiem izglītojamiem (Eiropas Aģentūra, 2021b)**, radās diskusijas par nepieciešamību noteikt izglītojamo vajadzības, neizmantojot apzīmējumus (jo īpaši tādus, kuru pamatā ir medicīniski vai deficīta modeļi). Visas valstis pašlaik saskaras ar problēmu, kā izstrādāt normatīvo regulējumu un politiku tā, lai to mērķis būtu nodrošināt visu izglītojamo pilnīgu līdzdalību un uzlabot sasniegumus, vienlaikus izvairoties no atsevišķu izglītojamo vai to grupu iedalīšanas kategorijās. Dilemma par to, vai izmantot vai neizmantojot dažādus apzīmējumus, ir redzama valstu normatīvajā regulējumā un politikas dokumentos, īstenošanas stratēģijās un plānos, kā arī uzraudzības un datu vākšanas pasākumos.

Šajā pasākumā termins “**izglītojamo vajadzības**” tiek saprasts kā veids, kā uzsvērt prasību pēc izglītības pakalpojumu nodrošināšanas un/vai atbalsta, nelietojot uz ārēju faktoru balstītu apzīmējumu, kas kaut kādā veidā raksturo vai ietekmē individu vai izglītojamo grupu. Nekategoriska termina “izglītojamo vajadzības” lietošana būtu **ideāla** pieeja, ko valstis varētu izmantot, un tā atbilst Aģentūras nostājai par iekļaujošas izglītības sistēmām (**Eiropas Aģentūra, 2022c**).

Realitāte — kā to apliecina valstu likumdošanas definīciju vai politikas aprakstu analīze par izglītojamo vajadzībām — skaidri liecina, ka normatīvajā regulējumā un politikas dokumentos izglītojamo vajadzības ir aprakstītas, mazāk koncentrējoties uz izglītojamo prasībām attiecībā uz pakalpojumu nodrošināšanu un atbalstu, bet vairāk uz ārēji radītiem apzīmējumiem, kas identificē izglītojamo pazīmju grupas. Šajā pasākumā tiek izmantoti termini “**izglītojamo grupu kategorijas**” un “**izglītojamo grupas**”. Tās attiecas uz izglītojamo grupām, kas identificētas, pamatojoties uz šajā pasākumā veikto analīzi.

Tālāk esošajā rezultātu kopsavilkumā ir norādīts to valstu skaits, uz kurām attiecas informācija, no kopumā 35 valstīm.

Likumdošanas definīcijas vai apraksti politikā attiecībā uz izglītojamiem ar īpašām vajadzībām

Lielākā daļa valstu (32) politikā un normatīvajā regulējumā, kas attiecas uz izglītojamiem ar īpašām vajadzībām, izmanto apzīmējumu “**izglītojamie ar funkcionāliem traucējumiem, speciālām vajadzībām un mācīšanās grūtībām**”. Dažas valstis norāda uz **sociāli emocionālām grūtībām** (14), **mazākumtautībām un kultūras daudzveidību** (8) vai **sociālekonomiski nelabvēlīgiem apstākļiem** (7). Tikai dažās valstīs ir iekļautas kategorijas, kas attiecas uz izglītojamiem, kuri ir **migranti, bēgļi un jauniebraucēji** (5), kuriem ir **ar vecumu saistītas problēmas** (4), kuri ir saskārušies ar **krīzi vai traumām** (2), kuriem ir **neiegūta izglītība** (2), kuriem ir **noziedzīga uzvedība** (2) vai kuri **dzīvo attālos, lauku vai nelabvēlīgos reģionos** (1).

Lielākajā daļā valstu normatīvajā regulējumā un politikā, kas attiecas uz īpašām vajadzībām, ir izmantota kategoriska pieeja, kuras pamatā ir medicīniskais modelis, lai apzīmētu izglītojamo vajadzības.

Likumdošanas definīcijas vai apraksti politikā attiecībā uz izglītojamiem, kuri ir pakļauti atstumtībai

Politikā un normatīvajā regulējumā, kas attiecas uz izglītojamiem, kuri ir pakļauti atstumtībai, vairākums valstu izmanto apzīmējumus “**izglītojamie ar funkcionāliem traucējumiem, speciālām vajadzībām un mācīšanās grūtībām**” (24) vai “**sociālekonomiski nelabvēlīgi apstākļi**” (23). Dažas valstis atsaucas uz **mazākumtautībām un kultūras daudzveidību** (16), **migrantiem, bēgļiem un jauniebraucējiem** (16) vai **personām ar neiegūtu izglītību** (9). Tikai dažās valstīs ir iekļauti apzīmējumi, kas attiecas uz **krīzes vai traumas pieredzi** (6), ar **vecumu saistītām problēmām** (4), **atkarību un narkomāniju** (4), **dzīvi attālos, lauku vai nelabvēlīgos reģionos** (4) vai **sociāli emocionālām grūtībām** (4).

Lai gan tās ir norādītas kā atsevišķas izglītojamo vajadzību kategorijas, Aģentūra atzīst, ka individuālā līmenī šīs dažādās grupas, visticamāk, pārklājas.

Kategoriskā pieeja, lai apzīmētu izglītojamo grupas, kuras ir pakļautas atstumtībai, ir tikpat izplatīta kā tiesībās balstīta pieeja, kas koncentrējas uz sociālekonomiski nelabvēlīgā situācijā esošo izglītojamo apstākļiem. Tas liecina, ka valstis izmanto kategoriskās pieejas (grupas), taču, aplūkojot izglītojamos, kuri ir pakļauti atstumtībai, ir vērojama atteikšanās no tīri medicīniskā modeļa (apzīmējumi, kas saistīti ar funkcionāliem traucējumiem un speciālām izglītības vajadzībām).

Diskriminācijas novēršanas normatīvais regulējums

Diskriminācijas novēršanas normatīvais regulējums Aģentūras dalībvalstīs galvenokārt attiecas uz izglītojamiem ar **funkcionāliem traucējumiem, speciālām vajadzībām un mācīšanās grūtībām** (22), **mazākumtautībām un kultūru daudzveidību** (20) un **dzimumu, dzimuma identitāti, LGBTQI+ (lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas, šaubīgie/apšaubošie, interseksuāļi) vai ar dzimumu saistītiem jautājumiem** (16).

Mazāk valstu sniedza datus par diskriminācijas novēršanas normatīvo regulējumu, lai gan lielākajā daļā valstu šādi tiesību akti ir spēkā. Visas Aģentūras dalībvalstis ir ratificējušas Konvenciju par bērna tiesībām un Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (**CRPD**). Lielākā daļa dalībvalstu ir parakstījušas CRPD fakultatīvo protokolu, kas paredz individuālu sūdzību mehānismu tiem, kuri uzskata, ka viņu tiesības saskaņā ar CRPD ir liegtas.

Visās Aģentūras dalībvalstīs pastāv normatīvais regulējums un politika pret diskrimināciju, kas liecina, ka kopumā visas valstis ir apņēmušās īstenot tiesībās balstītu pieeju. Nav skaidrs, cik stingri diskriminācijas novēršanas normatīvais regulējums tiek ņemts vērā izglītības jomā.

Normatīvais regulējums vai politika iekļaujošas izglītības jomā

Aģentūras dalībvalstu veiktais pašvērtējums liecina, ka iekļaujošas izglītības politikas likumdošanas definīcijas vai apraksti ir gandrīz vienādi sadalīti starp **konkrētām izglītojamo grupām, visiem izglītojamiem vai gan visiem izglītojamiem, gan konkrētām izglītojamo grupām**.

Iesniegto pierādījumu terminoloģijas analīze liecina, ka 18 valstis savās likumdošanas definīcijās vai politikas aprakstos iekļauj terminoloģiju, kas saistīta ar iekļaujošu izglītību, piemēram, **visi izglītojamie, vienlīdzīgas iespējas vai daudzveidība**.

Mazāk valstu (12) likumdošanas definīcijās vai iekļaujošas izglītības politikas aprakstos min konkrētas izglītojamo grupas. Tās, kas to dara, visbiežāk min **izglītojamos ar funkcionāliem traucējumiem, speciālām vajadzībām un mācīšanās grūtībām**.

Gan dažādās valstīs, gan to iekšienē iekļaujošas izglītības politikas likumdošanas definīcijas vai apraksti ietver gan kategorisku, gan tiesībās balstītu pieeju. Dažās valstīs iekļaujošas izglītības definīcijās nav apzīmētas konkrētas izglītojamo grupas.

Normatīvais regulējums vai politika, kurā ņemti vērā jautājumi, kas saistīti ar sektoru savstarpējo mijiedarbību

Vācot datus šajā jomā, tika pētīts, vai normatīvajā regulējumā vai politikā vispār ir pieminēta sektoru savstarpējā mijiedarbība. Tikai sešas valstis norādīja, ka to normatīvajā regulējumā vai politikā ir atsaucē uz sektoru savstarpējo mijiedarbību. Lai gan piecas no sešām valstīm sniedza detalizētu informāciju un atsaucē, ar šo informāciju nepietika, lai noteiktu kādas valsts vispārējo pieeju.

Tikai nedaudzas valstis savā normatīvajā regulējumā vai politikā piemin sektoru savstarpējo mijiedarbību. Tas var liecināt, ka tas joprojām ir samērā jauns jēdziens, par kuru dažādās valstīs tiek diskutēts, bet kas vēl nav nostiprināts normatīvajā regulējumā vai politikā.

Īss ieskats likumdošanas definīcijās vai aprakstos politikā attiecībā uz izglītojamo vajadzībām Eiropas valstīs

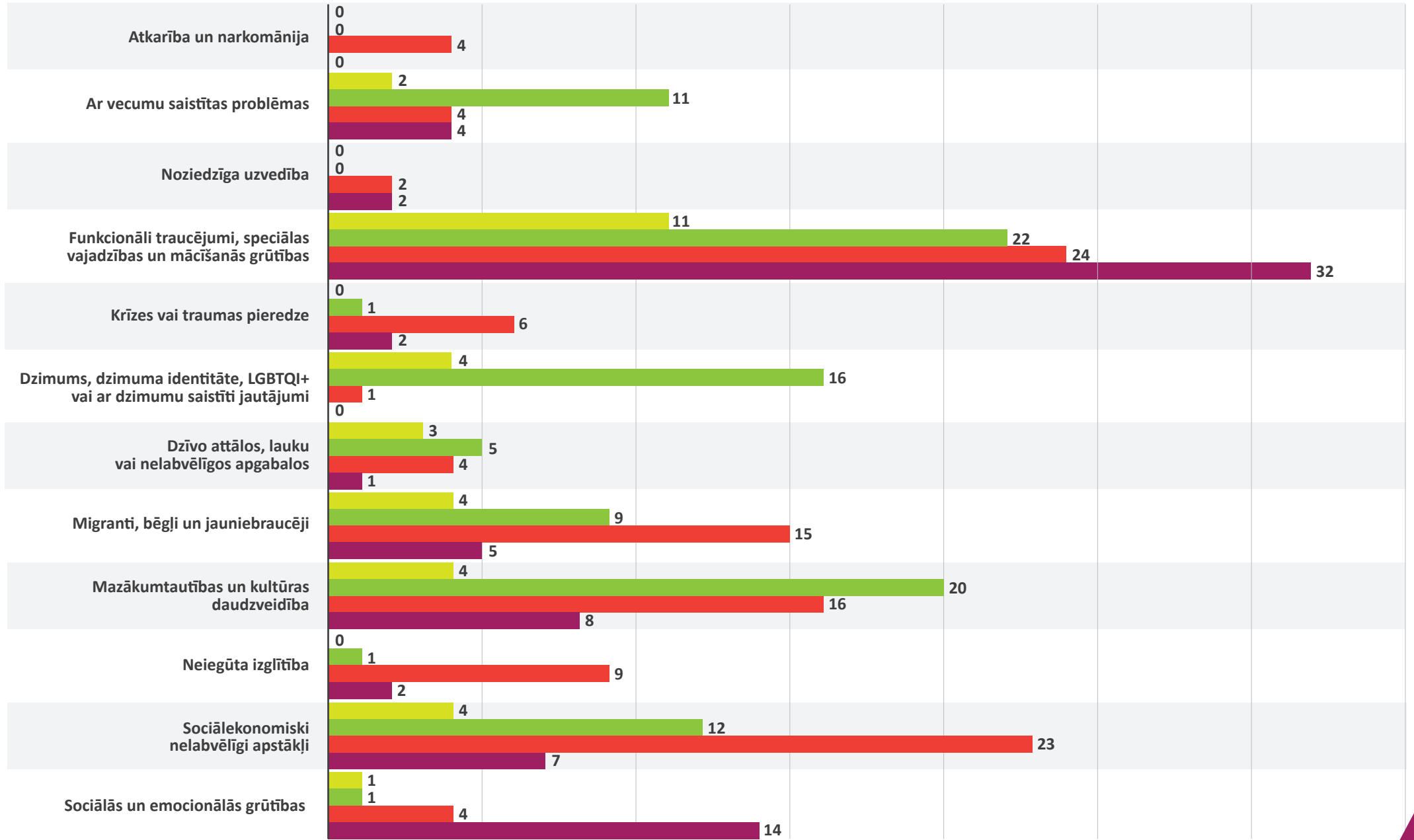
Šis pasākums sniedz tikai īsu ieskatu par to, kādas ir Aģentūras dalībvalstu pašreizējās likumdošanas pieejas attiecībā uz izglītojamo grupām un riska faktoriem, kas var ietekmēt mācību iespējas. Tāpēc nav iespējams komentēt pieeju "tendences". Tomēr ir dažas kopīgas iezīmes starp valstīm, kas ir svarīgas turpmākajos Aģentūras pasākumos ar dalībvalstīm.

Tālāk esošajā joslu diagrammā apkopoti iepriekš sniegtie analīzes rezultāti. Tā parāda, cik daudzu valstu normatīvajā regulējumā vai politikā ir identificētas vai aprakstītas izglītojamo grupas saistībā ar izglītojamiem ar īpašām vajadzībām un izglītojamiem, kuri ir pakļauti atstumtībai, kā arī diskriminācijas novēršanas normatīvajā regulējumā un normatīvajā regulējumā/politikā iekļaujošas izglītības jomā.

To valstu skaits, kurās dažādās normatīvā regulējuma un politikas jomās ir identificētas vai aprakstītas izglītojamo grupas

0 5 10 15 20 25 30 35

■ Normatīvais regulējums iekļaujošas izglītības jomā
 ■ Izglītojamie, kuri ir pakļauti atstumtībai
 ■ Diskriminācijas novēršanas normatīvais regulējums
 ■ Izglītojamie ar īpašām vajadzībām

Galvenās atziņas

Pamatojoties uz darbības rezultātiem, ir apzinātas šādas galvenās atziņas saistībā ar likumdošanas definīcijām vai politikas aprakstiem par izglītojamo vajadzībām Eiropas valstīs:

- Lielākā daļa valstu joprojām izmanto **kategorisku pieeju**, kas uzskata, ka izglītojamiem ir trūkumi, kuru novēršanai nepieciešami kompensējoši pasākumi pakalpojumu nodrošināšanā. Tajā pašā laikā valstis attīsta savu izglītības sistēmu spējas, lai tās spētu pievērsties visiem izglītojamiem un tos aptvert.
- Valstis pāriet no kategoriskām pieejām, kuru pamatā ir medicīniski modeļi, uz cita veida kategoriskām pieejām, kas ņem vērā plašākus sociālos vai apstākļu faktoros.
- Iekļaujošā izglītība bieži tiek interpretēta kā izglītība, kas īpaši paredzēta izglītojamiem ar invaliditāti un/vai īpašām vajadzībām, nevis kā izglītība, kas paredzēta **visiem izglītojamiem** ar visām viņu dažādajām un individuālajām vajadzībām, apzinot un novēršot šķēršļus mācībām. Tie var ietvert iespējamus juridiskos šķēršļus, kas nenovērš diskrimināciju un nenodrošina visu izglītojamo pilnīgu līdzdalību, kā norādīts starptautiskajās konvencijās.
- Koncentrēšanās uz izglītojamo vajadzībām kopumā, nevis uz izglītojamo grupu apzīmēšanu, liecinātu par virzību uz **tiesībās balstītu pieeju**.

Iekļaujošas izglītības politikas un prakses pasākumi, kuros izmanto apzīmēšanu un terminoloģiju, kas saistīta ar īpašām vajadzībām, kuru pamatā ir medicīniska pieeja, ar atsevišķu pakalpojumu nodrošināšanu dažādām grupām, neatbilst tiesībās balstītai pieejai iekļaujošas izglītības sistēmām, kas koncentrējas uz šķēršļiem sistēmā (**Eiropas Aģentūra, 2022b**).

Terminoloģija, kas saistīta ar īpašām izglītības vajadzībām un kuras pamatā ir medicīniska pieeja, potenciāli veicina kategorisku pieeju izglītojamo apzīmēšanai. Alternatīva ir koncentrēties uz iekļaujošas izglītības sistēmu raksturīgajām iezīmēm, kas veido spēju efektīvāk nodrošināt visu izglītojamo tiesības uz iekļaujošu izglītību.

Termins **“izglītojamie, kuri ir pakļauti atstumtībai”** aptver visplašāko dažādo izglītojamo grupu loku un visus faktoros, kas var negatīvi ietekmēt viņu mācību iespējas. Tajā ir ietverts plašs redzējums un tiesībās balstīta pieeja visu izglītojamo iekļaušanai iekļaujošajā izglītībā.

Termina **“izglītojamie, kuri ir pakļauti atstumtībai”** izmantošana par visu pasākumu fokusu ar Aģentūras dalībvalstīm atbalstīs politikas izstrādi, virzoties uz plašu integrācijas vīziju, kuras pamatā ir tiesībās balstīta pieeja. Tas atbilst Aģentūras nostājai par iekļaujošas izglītības sistēmām.